

3. Пропонуємо внести доповнення до Кримінально-процесуального кодексу України, які б закріплювали процесуальну підставу кримінальної відповідальності, базуючись на положеннях матеріального права, а саме врахування фактичної, юридичної та матеріальної підстав кримінальної відповідальності, що розглядаються в єдиній площині.

Література

1. Философия : учебник для высшей школы / [Андрущенко В. П., Волович В. И., Горлач Н. И. и др.]; под общ. ред. В. П. Андрущенко, Н. И. Горлач, В. К. Рыбалко. – Киев–Харьков, 1998. – 640 с.
2. Строгович М. С. Сущность юридической ответственности / М. С. Строгович // Советское государство и право. – 1979. – № 5. – С. 75–80.
3. Тихий В. Підстава кримінальної відповідальності за новим Кримінальним кодексом України / В. Тихий // Вісник Конституційного Суду України. – 2002. – № 3. – С. 50–58.
4. Брайнин Я. М. Уголовная ответственность и её основания в советском уголовном праве / Я. М. Брайнин. – М. : Юридическая литература, 1963. – 275 с.

УДК 356.13(477)

К. Ю. Ємельянова, здобувач кафедри теорії та історії держави і права Донецького національного університету

ПРАВОВІ ОСНОВИ ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАРТНЕРІВ ПРИКОРДОННИХ ВІЙСЬК УКРАЇНИ ІЗ СУМІЖНИХ КРАЇН

Проаналізовано правові основи оперативно-службової діяльності партнерів Державної прикордонної служби України із суміжних країн протягом 1991–2013 рр. З'ясовано, які прикордонні структури охороняли спільний з Україною державний кордон у суміжних країнах у досліджуваній період та завдяки яким нормативно-правовим актам здійснювалась і розвивалась їхня оперативно-службова діяльність.

Ключові слова: Державна прикордонна служба України; нормативно-правові акти; державний кордон; суміжні країни; оперативно-службова діяльність; взаємодія.

Проанализированы правовые основы оперативно-служебной деятельности партнеров Государственной пограничной службы Украины с сопредельными государствами в течение 1991–2013 гг. Установлено, какие пограничные структуры в сопредельных государствах охраняли совместную с Украиной государственную границу в исследуемый период и с помощью каких нормативно-правовых актов осуществлялась и развивалась их оперативно-служебная деятельность.

Ключевые слова: Государственная пограничная служба Украины; нормативно-правовые акты; государственная граница; сопредельные страны; оперативно-служебная деятельность; взаимодействие.

This article is dedicated out the analysis of the legal platform of service operations of adjacent countries' partners of the State border guard service of Ukraine in 1991–2013. Formally logical, concrete and historical, system-structural, sociological, statistical, comparatively legal and other general scientific research methods are used in the article.

Key words: State border guard service of Ukraine; regulatory acts; state border; adjacent countries; service and operation activity; interaction.

© К. Ю. Ємельянова, 2013

Постановка проблеми. Відповідно до Закону України “Про Державну прикордонну службу України” один з обов’язків прикордонників – “взаємодія під час охорони державного кордону України з відповідними органами іноземних держав...” [1, ст. 19. п. 26]. Звичайно ж, найчастіше така взаємодія відбувається з прикордонниками суміжних країн через широке коло взаємних інтересів (протистояння порушникам кордону, прикордонно-представницька робота, прикордонний контроль, боротьба з контрабандою, міжнародним тероризмом та ін.), вирішити які можливо лише за партнерства.

Разом з тим прикордонна сфера настільки динамічна і складна, що питання міжнародної прикордонної взаємодії актуальні в перманентному вимірі, як і кожен їхній напрямок, зокрема взаємодія щодо створення міжнародних нормативно-правових актів (договорів, угод тощо), це передбачає необхідність задіювати як власну правову базу, так і партнерську. Така співпраця вимагає порозуміння, тому знання правових основ оперативно-службової діяльності (далі – ОСД) партнерів Прикордонних військ України із суміжних країн – не тільки пізнання недавньої історії, але й можливість усвідомити шляхи вирішення проблем сьогодення. Отже, вирішення зазначеного питання для вдосконалення міжнародних аспектів ОСД сучасних прикордонників має пізнавальне, наукове й практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на важливість проблеми, науковці та фахівці приділяли їй певну увагу. Зокрема, слід назвати навчальний посібник колективу авторів “Охорона державного кордону суміжними державами” [2], дослідження М. Гончарука і М. Зорика [3], Й. Деака [4], Т. Філіпенко [5], І. Никитюка [6; 7], М. Кабачинського [8] та ін. Однак формування правових основ ОСД прикордонних відомств суміжних держав у цих працях розглянуто лише в контексті дослідження інших проблем.

Мета статті – аналіз правових основ ОСД партнерів Прикордонних військ України із суміжних країн у 1991–2003 рр.

Виклад основного матеріалу. Представники Прикордонних військ України (охороняли державний кордон упродовж 1991–2003 рр., з 01.08.2003 р. – Державна прикордонна служба України), здійснюючи ОСД міжнародного рівня, співпрацювали передусім з прикордонниками структур охорони кордонів суміжних держав: Республіки Польща, з якою в Україні 542,39 км спільного кордону, Словацькою Республікою – 98,5 км, Угорською Республікою – 136,7 км, Румунією – 613,8 км, Республікою Молдова – 1222 км (з них із Придністров’ям – 428,8 км), Російською Федерацією – 2295,04 км, Республікою Білорусь – 1084,2 км [9, 4].

У наших польських сусідів кордон охороняла Прикордонна варта Республіки Польща (далі – ПВ РП), яка стала спадкоємницею Корпусу охорони кордону (КОР) та Прикордонної варті (SG), заснованих відповідно 1924 і 1928 рр. [10], а також військ охорони кордону (WOP), котрі вартували свої кордони з 1945 до 1990 р. [3]. Нове поліцейське формування – Прикордонна варта Республіки Польща створено законом “O Strazy Granicznej” 12.10.1990 р. [11]. ПВ РП на правах самостійного управління ввійшла до складу Міністерства внутрішніх справ і Адміністрації Республіки Польща.

Згідно з чинним законодавством ПВ РП мала центральний і територіальні органи. Головна Комендатура ПВ РП, що містилася у Варшаві, була центральним органом державної адміністрації з питань охорони кордону. Головне командування координувало роботу відомчих регіональних відділів. Ті, у свою чергу, відповідали за стан справ у стражницях (постах), контрольно-пропускних пунктах і дивізіонах [2, 13–14].

Особовий склад підрозділів ПВ РП становив 16 500 службовців і 3300 працівників. Бюджетні витрати на рік дорівнювали 470 млн злотих [12, арк. 339].

Важливими стали нові правові норми, спрямовані на виконання завдань, пов'язаних зі вступом у Європейський Союз. Внесені зміни до законів “Про Прикордонну варту” (2001), “Про іноземців” (2003) надали ПВ РП нових повноважень, що дали можливість діяти на території всієї держави й застосовувати типові поліцейські оперативні методи боротьби з прикордонною злочинністю й корупцією. Прикордонна варта розпочала створювати відповідну систему охорони кордону, спроможну пристосуватись до прикордонної структури ЄС, забезпечити вступ Польщі до шенгенської зони [13].

Щодо українсько-польського кордону, то його охороняв особовий склад Бешадського (м. Пшемисль), Надбужанського (м. Хелм) відділів ПВ РП та окремих міжміських (регіональних) оперативних відділів охорони державного кордону. При вказаних відділах було створено спецпідрозділи оперативного реагування, які дислокувались у містах Санок і Пшемисль. На кордоні з Україною розташовувалось 14 стражниць, 7 міжнародних контрольно-пропускних пунктів та 7 пунктів спрощеного пропуску. Загальна чисельність особового складу – близько 2000 ос., з них службовців – 1300 [14, арк. 255].

Охорона державного кордону Словацької Республіки та контроль за перетинанням кордону здійснювався Прикордонною поліцією та поліцією у справах іноземців, яка на правах окремого відділу підпорядковувалась Поліцейському корпусу МВС. Крайові відділи Прикордонної поліції та поліції у справах іноземців було введено до складу управлінь територіальної поліції прикордонних окресів (округів) [12, арк. 331]. Центральним апаратом з липня 2000 р. стало Бюро Прикордонної поліції та поліції у справах іноземців Поліцейського корпусу МВС [15, 11].

Правовою основою щодо охорони кордону був Закон Словацької Республіки “Про Поліцейський корпус Словацької Республіки” від 06.07.1993 р. [16].

Охорону державного кордону Словацької Республіки з Україною та контроль за його перетинанням здійснювали два відділи з місцем дислокації в адміністративних центрах країв – містах Пряшів і Кошице. Для безпосередньої охорони кордону від відділів Прикордонної поліції та поліції у справах іноземців виставлялись відділення прикордонної поліції. Одночасно для здійснення прикордонного контролю за перетинанням словацько-української ділянки кордону від відділів функціонували міжнародні пункти пропуску.

Загалом, на кордоні з Україною словацька сторона виставила 9 відділень Прикордонної поліції та 4 міжнародні контрольно-пропускні пункти [17]. Залежно від категорії та умов несення прикордонної служби штат відділень Прикордонної поліції сктановив близько 15–20, а КПП – 70–80 співробітників. Загалом до охорони державного кордону з Україною та здійснення прикордонного контролю в ПП з боку Словацької Республіки залучено близько 650 співробітників [14, арк. 255].

В Угорщині вартова система охорони кордону сформувалась у IX ст., за часів Угорського Королівства. Саме тоді король Іштван Святий організував прикордонні замкові комітати. Суттєве посилення охорони кордону пов'язують насамперед з іменем короля-лицаря Ласла Святого, тож цілком закономірно, що саме його було обрано ангелом-заступником угорських прикордонників, день вшанування якого – 27-го червня і стало Днем Прикордонної охорони [18].

З 1990 р. розпочався перехід до професійної охорони державного кордону і докорінна реорганізація структури прикордонної охорони загалом. Так була створена Прикордонна охорона Угорської Республіки (далі – ПО УР), прикордонні загони реформовані в прикордонні директори, для підготовки прикордонників відкрилися спеціалізовані навчальні заклади тощо [4, 32].

Прикордонна охорона Угорської Республіки на правах Головного Управління належала до МВС Угорщини. Організацію охорони конкретних ділянок кордону здійснювали 10 прикордонних директоріатів, які безпосередньо підпорядковувались Головному Управлінню [12, арк. 331, 340]. Під безпосереднім керівництвом директоріатів працювало 71 представництво прикордонного контролю і 53 – охорони кордону (застав), 26 кримінально-розвідувальних служб, 10 відділів спеціальних операцій (в які входили роти швидкого реагування – “прикордонних мисливців”), 8 центрів роботи з іноземцями [4, 33].

Готуючись до вступу в ЄС, прикордонники Угорщини постійно вдосконалювали дієвість заходів із охорони кордону та добивались покращання ефективності охорони державного кордону, для чого до 11 760 осіб було збільшено особовий склад і здійснено технічне переоснащення.

Організацію охорони державного кордону з Україною та прикордонний контроль у пунктах пропуску здійснював Ньїрбаторський прикордонний директоріат (м. Ньїрбатор). Для безпосередньої охорони кордону директоріат виставив: 10 представництв прикордонної охорони; КПП: “Загонь”, “Тисабеч”, “Берег-Шурань”, “Сперйешке”, а також пункти спрощеного пропуску: “Барабаш” і “Лонья”; дві кримінально-розвідувальні служби в населених пунктах Загонь та Берег-Шурань; два підрозділи “прикордонних мисливців” – роти “Сабольч” (м. Загонь) та “Берег” (м. Ченгере). Загалом близько 1000 прикордонників [14, арк. 255–256].

Уперше офіційну прикордонну службу в Румунії створено в 1833 р. Тоді за новою конституцією *Regulamentul Organic* було засновано прикордонну охорону – *cordonași* (кордонаші) [19, 265]. Після революційних змін 1989–1999 рр. державний кордон Румунії на суші та морі охороняло Національне командування прикордонників (прикордонна охорона), а контроль у ПП – Головне управління прикордонної поліції. Ці два органи прикордонної охорони організаційно входили на правах самостійних до складу МВС Румунії.

Прикордонна охорона організаційно складалась із прикордонних бригад, полків, батальйонів, від яких виставлялися загони та пости. Основною формою охорони кордону була військово-оперативна, а для прикордонної поліції – оперативно-прикордонний контроль у пунктах пропуску [12, 341].

Унаслідок реформи з 1 липня 1999 р. завдання охорони державного кордону Румунії на суші і морі покладено на Прикордонну поліцію (функціонувала у складі МВС) та Берегову охорону, яка також здійснювала захист континентального шельфу та ВМЕЗ. На базі 9 бригад Прикордонної охорони було створено 9 напрямів Прикордонної поліції. Загальне керівництво охороною державного кордону за всіма напрямками, в тому числі на морському кордоні, здійснював створений при МВС Генеральний Інспекторат прикордонної поліції (далі – ГПП), якому підвідомчі всі прикордонні поліції, 20 інспекцій графств, 8 навчальних центрів для підготовки сержантів, школа перепідготовки особового складу, школа підготовки кадрів [12, арк. 331]. У рамках виконання програми інтеграції країни до ЄС керівництво Республіки Румунії розглядало розбудову державного кордону та його охорону як одну з найважливіших умов цього процесу [5].

Обов'язки щодо захисту національних інтересів Румунії на державному кордоні з Україною виконували такі підрозділи ГПП: регіональне управління прикордонної поліції (м. Редеуць), до якого структурно входили повітові інспекторати прикордонної поліції: “Сату-Маре” – 9 секторів прикордонної поліції і 5 ПП; “Марамуреш” – 5 секторів прикордонної поліції і 2 ПП; “Сучава” – 4 сектори прикордонної поліції і 6 ПП; “Ботошань” – 4 сектори прикордонної поліції (всього – 8) і 1 ПП.

На річковій (Дунайській) та морській ділянках державного кордону охорону здійснювала Берегова охорона. Від неї на ділянці румунсько-українського кордону свої обов'язки виконували повітові інспекторати: "Тулча" – 6 секторів прикордонної поліції; "Браїла" – сектор "Вакарень". Також до підрозділів Берегової охорони належали: 4-та морська бригада (м. Констанца); окремі морські дивізіони (міста Констанца і Мангалія); окрема річкова бригада (м. Браїла) [14, арк. 256].

У вкрай складних умовах формувалася державний кордон та прикордонна варта в Республіці Молдова. 3 вересня 1991 р. Указом Президента Республіки Молдова № 190 "Про державний кордон Республіки Молдова" було оголошено про перехід ділянки західного кордону, що проходила її територією, під повну і виняткову юрисдикцію держави. Охорону державного кордону республіки було доручено Міністерству Національної безпеки (далі – МНБ) із підпорядкуванням йому всього особового складу підрозділів прикордонних військ КДБ СРСР, розташованих на молдовській території [20, 140–141]. 15.06.1992 р. ухвалено Постанову Уряду № 400 "Про створення Прикордонних військ Республіки Молдова" (далі – ПВ РМ), а 17.05.1994 р. прийнято Закон "Про державний кордон Республіки Молдова" [21]. У 1999 р. законом від 23 грудня ПВ РМ реформовано в Департамент Прикордонних військ Республіки Молдова, який 18 січня 2000 р. було виведено зі складу МНБ і реорганізовано в самостійну структуру [6].

3 липня 2001 р. прикордонники Республіки Молдова прийняли під охорону молдовсько-українську ділянку державного кордону. Основу організації охорони державного кордону з Україною становила система оперативно-пошукових, розшукових, режимних та військових заходів, що здійснюються особовим складом прикордонних застав, резервних взводів управління охорони державного кордону, прикордонних комендатур, оперативним складом управління і Департаменту [6].

Охорона кордону з Україною з боку Придністровської Молдовської Республіки здійснювалася Прикордонними військами Міністерства державної безпеки, створеними в січні 1992 р. До складу ПВ входив Тираспольський прикордонний загін, створений у вересні 1992 р., який нараховував близько 2000 ос. особового складу. Він включав 6 ПРИКК, до складу кожної з яких входило по 2–6 лінійних застав (всього – 29) та 1–2 КПП комендатурного підпорядкування [14, 257]. Основу організації охорони державного кордону з Україною становила система режимних, оперативно-пошукових, розшукових і військових заходів, що здійснювалася особовим складом прикордонних застав, резервних взводів прикордонних комендатур, оперативним складом прикордонних комендатур та оперативно-розшукового відділу Тираспольського ПРИКЗ [2, 39–41].

Державний кордон Російської Федерації охороняла спадкоємниця ПВ КДБ СРСР Прикордонна служба Федеральної служби безпеки Російської Федерації (ПС ФСБ РФ), створена 12.06.1992 р. Указом Президента Російської Федерації "Про утворення Прикордонних військ Російської Федерації" [22]. 30.12.1994 р. Прикордонні війська перейменували на Федеральну прикордонну службу Росії (далі – ФПС Росії), функції якої 11.03.2003 р. передали у відання Федеральної служби безпеки Російської Федерації, при якій було створено Прикордонну службу (зміна набула чинності 01.07.2003 р.) [23].

Відповідно до Закону "Про Державний кордон Російської Федерації" Прикордонна служба – військова організація, що становить основу системи забезпечення безпеки особи, суспільства і держави у сфері захисту й охорони державного кордону Російської Федерації, охорони внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної економічної зони, континентального шельфу та їхніх природних ресурсів [24, 28].

Правовою основою діяльності Прикордонної служби був Федеральний Закон “Про прикордонну службу Російської Федерації” [25]. Організацію охорони російсько-української ділянки кордону здійснювало Західне регіональне управління (м. Воронеж). З його складу на кордоні з Україною було розгорнуто 5 ПРИКЗ: 106-й (Ростов-на-Дону), 7-й (м. Кам’янськ-Шахтинський Ростовської області), 3-й (Белгород), 11-й (Курськ), 9-й (Брянськ), загін спеціального призначення (Воронеж) та 26-та Окрема авіаційна ескадрилья. Діяло 38 ПП. Чисельність особового складу становила близько 6500 осіб [26, арк. 214–227].

Охорону кордону в Азовському морі здійснював 48-й Окремий дивізіон прикордонних сторожових кораблів (м. Темрюк), а охорону узбережжя Азовського моря в Краснодарському краї – 7-ма Окрема прикордонна комендатура (станція Тимошевська Краснодарського краю) від Північно-Кавказького регіонального управління (Ставрополь) ПС ФСБ РФ [15, 40].

Початком сучасної історії ПВ Республіки Білорусь вважаємо 20.09.1991 р., коли Верховна Рада республіки прийняла Постанову “Про підпорядкування Прикордонних військ КДБ СРСР, що дислокуються на території Республіки Білорусь” [8, 237]. Усі питання організації охорони державного кордону вирішував Державний департамент Прикордонних військ Республіки Білорусь. У його розпорядженні перебували ПРИКЗ, які дислокувались у містах Гомелі, Пінську, Бресті, Гродно, Ліді, Сморгоні та Полоцьку. До організаційно-штатної структури також належать ВідПК, група річкових катерів та ПРИКК, які контролювали ВідПК і резервні застави [15, 45].

15.01.1992 р. відповідно до Декларації Верховної Ради Республіки Білорусь про державний суверенітет прийнято Постанову Верховної Ради “Про створення Головного управління прикордонних військ при Раді Міністрів Республіки Білорусь”. 05.11.1992 р. 10-та сесія Верховної Ради Республіки Білорусь прийняла закони “Про державний кордон Республіки Білорусь” [27] і “Про Прикордонні війська Республіки Білорусь” [28]. 11.01.1997 р. Указом Президента Республіки Білорусь “Про систему республіканських органів державного управління, підлеглих Уряду Республіки Білорусь” Головне управління Прикордонних військ реформовано в Державний комітет Прикордонних військ Республіки Білорусь [2, 8–12].

Практична діяльність прикордонної охорони Республіки Білорусь щодо організації охорони кордону з Україною почалася відповідно до Указу Президента Республіки Білорусь від 31.07.1997 р. № 419 “Про заходи щодо посилення охорони державного кордону Республіки Білорусь” та наказу Голови Державного департаменту ПВ № 63 від 25.08.1997 р. Зазначеними нормативними актами проголошувалося створення на кордоні з Україною ПРИКЗ у м. Гомелі та реорганізація в ПРИКЗ Пінського навчального загону та здійснення ними з вересня 1997 р. охорони кордону та прикордонного контролю. Для прикриття річкової ділянки кордону було створено групу прикордонних катерів, що дислокувалась у м. Лоеві Гомельської обл.

Загальна кількість особового складу Прикордонних військ на білорусько-українському кордоні становила близько 2500 осіб [14, арк. 258].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, впродовж 1991–2003 рр. прикордонні структури суміжних країн були забезпечені досконалою правовою базою, яка дозволила їм відповідально виконувати завдання охорони кордонів своїх держав, а їхнім українським партнерам – співпрацювати з ними у справі гарантування національної безпеки України.

Подальші дослідження стосуватимуться правових основ міжнародної співпраці прикордонників України з інститутами ЄС.

Література

1. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квітня 2003 р. № 661-IV // Прикордонник України. – 17 травня 2003. – С. 4–10.

2. Баратюк В. І. Охорона державного кордону суміжними державами / В. І. Баратюк, О. М. Ставицький, О. В. Жабенко, А. І. Войтович. – Хмельницький : Видавництво Національної академії ДПСУ, 2004. – 50 с.
3. Гончарук М. Прикордонна варта Республіки Польща : шлях до стандартів ЄС / М. Гончарук, М. Зорик // Кордон. – 2003. – № 5. – С. 36.
4. Деак Й. Знайомтеся : Прикордонна охорона Угорщини / Й. Деак // Кордон. – 2003. – № 2. – С. 32–33.
5. Філіпенко Т. Прикордонна поліція Румунії – рівноправний член Європейського Союзу / Т. Філіпенко // Кордон. – 2003. – № 3. – С. 41.
6. Никитюк І. Департамент Прикордонних військ Республіки Молдова : історія та сьогодення / І. Никитюк // Кордон. – 2004. – № 4. – С. 23.
7. Никитюк І. Динамічне сьогодення Прикордонної служби ФСБ Росії / І. Никитюк // Кордон. – 2004. – № 2. – С. 32–33.
8. Кабачинський М. І. Історичний шлях Прикордонних військ Республіки Білорусь / М. І. Кабачинський // Актуальні проблеми вітчизняної та всевітньої історії: Наукові записки РДГУ. – 2008. – Вип. 12. – С. 237–243.
9. Державна прикордонна служба України : завдання організація, перспективи. – К. : Держкомкордон, 2004. – 31 с.
10. Zdziejow polskich formacji granicznych 1918–1939. – Cz. I, II / Praca zbiorowa pod red. V. Poiaka. – Koszalin, 1998.
11. O Strazy Granicznej: Ustawa z dnia 12 października 1990 r. z poun. zm. – Dz.U.2011. – Nr. 116. – Poz. 655.
12. Сховище документів Адміністрації Державної прикордонної служби України (далі – СД АДПСУ) – Інв. 8265. – Спр. 79. – Т. 2.
13. Regulation (EC) No 562/2006 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2006 establishing a Community Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code).
14. СД АДПСУ. – Інв. 8166. – Спр. 46. – Т. 1.
15. Прикордонна охорона суміжних країн (довідкові дані). – К. : Держкомкордон, 2002. – 51 с.
16. Zákon národnej rady Slovenskej Republiky č. 171 / zo 6. Júla 1993 O Policajnom zbore // Zbierka zákonov Slovenskej republiky. – Bratislava, 1999. – S. 72–88.
17. Organizačná štruktúra KR PZ Prešov // Krajské riaditeľstvo Policajného zboru Prešov. – 1997. – S. 2–3.
18. Liptai Ervin. Magyarország hadtörténete : 2-kötetben / Ervin Liptai. – Budapest : Zrinyi Katonai kiadó, 1984. – K. 1. – O. 17–21.
19. Petre P. Panaitescu Istoria Rumânilor / Petre P. Panaitescu. – București : Editura Didactică și Pedagogică, 1990. – 328 p.
20. На страже границ суверенной Молдовы // Содружество крепнет границами. СКПВ – 10 лет. – М. : Граница, 2002. – С. 138–146.
21. Про державний кордон Республіки Молдова : Закон Республіки Молдова від 17 травня 1991 р. № 108-ХІІІ // Законодавчі акти з питань прикордонного контролю країн СНД. – Хмельницький : НАПВУ, 2001. – 126 с.
22. Об образовании Пограничных войск Российской Федерации : Указ Президента Российской Федерации от 12 июня 1992 г. № 620 // Ведомости Съезда народных депутатов Российской Федерации. – 1992. – № 25. – Ст. 1410.

23. О мерах по совершенствованию государственного управления в области безопасности Российской Федерации [Электронный ресурс] : Указ Президента Российской Федерации от 11 марта 2003 года. № 308. – Режим доступа : [http://www.fsb.ru/fsb/npd/more.htm?id@fsb Npa.html](http://www.fsb.ru/fsb/npd/more.htm?id@fsb%20na.html).

24. О Государственной границе Российской Федерации : Закон Российской Федерации от 1 апреля 1993 года в редакции от 19 июля 1997 года // Собрание законодательства Российской Федерации. – 1997. – № 46. – Ст. 5339.

25. Федеральный закон „О Пограничной службе Российской Федерации” от 7 апреля 2000 г. № 55-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступи : <http://www.pvrf.narod.ru/dok/1991/dok17>.

26. СД АДПСУ. – Инв. 7409. – Спр. 79. – Т. 4.

27. О государственной границе Республики Беларусь : Закон Республики Беларусь от 5 ноября 1992 г. № 1908-ХП // Ведомости ВС Республики Беларусь. – 1992. – № 31. – Ст. 509.

28. О Пограничных войсках Республики Беларусь : Закон Республики Беларусь от 5 ноября 1992 г. № 1911-ХП // Ведомости ВС Республики Беларусь, 1992. – № 31. – Ст. 511.

